

Sygn. akt I CSK 323/12

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 15 lutego 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Jan Górowski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Barbara Myszka

w sprawie z powództwa Farmaceutyczno-Chemicznej Spółdzielni Pracy G.

w W.

przeciwko G. N. i G. N.

o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym

w Izbie Cywilnej w dniu 15 lutego 2013 r.,

skargi kasacyjnej strony powodowej

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 11 stycznia 2012 r.,

uchyla zaskarżony wyrok w części w jakiej zostało oddalone powództwo oraz rozstrzygającej o kosztach i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Farmaceutyczno-Chemiczna Spółdzielnia Pracy „G.” z siedzibą w W. domagała się uznania za bezskuteczną w stosunku do niej umowy sprzedaży oraz warunkowej umowy sprzedaży nieruchomości obejmującej działki nr 104/2 i 105/4 o łącznej powierzchni 3.043 m², położonej w miejscowości K., objętej księgami wieczystymi nr [...] prowadzonymi przez Sąd Rejonowy w G., zawartej w dniu 26 marca 2010 r. przez pozwanych G. N. i G. N. z dłużnikiem powoda J. K., jako czynności prawnej dokonanej z jej pokrzywdzeniem, której wobec dłużnika przysługują niezaspokojone wierzytelności w łącznej kwocie 1.518.747,58 zł.

Wyrokiem z dnia 15 kwietnia 2011 r. Sąd Okręgowy w W., uznał za bezskuteczną w stosunku do powoda umowę sprzedaży oraz warunkową umowę sprzedaży nieruchomości obejmującej działki nr 104/2 i 105/4 o łącznej powierzchni 3.043 m², położonej w miejscowości K. zawartą w dniu 26 marca 2010 r. przez pozwanych G. N. i G. N. z dłużnikiem powódki J. K.

Ustalił, że wyrokiem zaocznym z dnia 9 maja 2006 r. Sąd Okręgowy w W. zasądził od powódki Farmaceutyczno-Chemicznej Spółdzielni Pracy „G.” na rzecz J. K. kwotę 1.275.148,37 zł, nadając wyrokowi w tej części rygor natychmiastowej wykonalności. Na podstawie powyższego tytułu wykonawczego prowadzone było przez Komornika Sądowego przy Sądzie Rejonowym w W. postępowanie egzekucyjne, w wyniku którego wyegzekwowano łączną kwotę 1.336.268,37 zł, z czego kwotę 885.590,35 zł wypłacono J. K. Pozostała kwota została złożona do depozytu sądowego, albowiem postanowieniem z dnia 23 maja 2006 r. Sąd Okręgowy w W. zawiesił rygor natychmiastowej wykonalności nadany wyrokowi zaocznemu. W związku z powyższym Komornik Sądowy w dniu 24 maja 2006 r. wezwał J. K. do zwrotu kwoty 885.590,35 zł celem złożenia ich do depozytu sądowego do czasu zakończenia postępowania sądowego. W dniu 24 maja 2006 r. Spółdzielnia wniosła sprzeciw i wyrokiem z dnia 18 czerwca 2008 r. Sąd Okręgowy w W.: uchylił wyrok zaoczny z dnia 9 maja 2006 r. w całości (pkt I), zasądził od spółdzielni na rzecz J. K. kwotę 9290,17 zł (pkt II), w pozostałej części powództwo oddalił (pkt III), zasądził od J. K. na rzecz Spółdzielni kwotę 7 215 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego (pkt IV), orzekł o zwrocie przez J. K. na rzecz Spółdzielni Farmaceutyczno-Chemicznej Spółdzielni Pracy „G.” z siedzibą w W.

wyegzekwowanego świadczenia w kwocie 876.300,18 zł. (pkt V), odrzucił wniosek restytucyjny w zakresie żądania odsetek ustawowych od wyegzekwowanego roszczenia (pkt VI) i pozostałym zakresie wniosek restytucyjny oddalił (pkt VII).

W wyniku apelacji J. K. Sąd Apelacyjny w W. wyrokiem z dnia 28 kwietnia 2009 r. uchylił wyrok Sądu Okręgowego w W. w punktach III, IV, V, VI, VII i w tym zakresie przekazał sprawę do ponownego rozpoznania i oddalił apelację powoda w pozostałej części (co do pkt I i II).

W innej sprawie wyrokiem z dnia 21 stycznia 2008 r. Sąd Rejonowy zasądził od J. K. na rzecz Farmaceutyczno-Chemicznej Spółdzielni Pracy „G.” z siedzibą w W. kwotę 5.000 zł wraz z odsetkami ustawowymi za okres od dnia 29 maja 2002 r. do dnia zapłaty oraz kwotę 2.400 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego i 400 zł tytułem zwrotu opłaty sądowej.

W dniu 23 czerwca 2006 r. J. K. darował swojej córce M. G. nieruchomość położoną we wsi K., obejmującą działki ewidencyjne nr 104/2 i 105/4 w obrębie nr 3 o łącznej powierzchni 3.043 m², dla której Sąd Rejonowy w G. prowadził księgę wieczystą nr [...]. Wyrokiem z dnia 4 marca 2008 r. Sąd Rejonowy w L. uznał za bezskuteczną w stosunku do Spółdzielni tę umowę darowizny. Wobec jej odwołania przez darczyńcę, w dniu 17 marca 2010 r. J. K. i jego córka M. G. zawarli w formie aktu notarialnego umowę o przeniesienie własności nieruchomości położonej we wsi K., obejmującej działki ewidencyjne nr 104/2 i 105/4.

W dniu 26 marca 2010 r. J. K. zawarł z pozwanymi G. N. i G. N. umowę sprzedaży oraz warunkową umowę sprzedaży nieruchomości położonej w miejscowości K., obejmującej działki nr 104/2 i 105/4 o łącznej pow. 0,3043 ha objęte już księgą wieczystą elektroniczną nr [...] za cenę 155 000 zł. Działkę nr 105/4 pozwani nabyli pod warunkiem, że Agencja Nieruchomości Rolnych nie skorzysta z prawa pierwokupu. W dziale III tej księgi wieczystej wpisane było ostrzeżenie o toczącym się postępowaniu sądowym o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną, a także że wyrokiem z dnia 4 marca 2008 r. Sąd Rejonowy w L. uznał za bezskuteczną w stosunku do Spółdzielni umowę darowizny tej nieruchomości z dnia 23 czerwca 2006 r. Notariusz pouczył strony tej umowy o skutkach prawnych wynikających z tego wpisu, a pozwani oświadczyli, że znany

im jest stan faktyczny i prawny nabywanych działek. W dniu 26 kwietnia 2010 r. Sąd Rejonowy w G. dokonał wpisu na rzecz pozwanych prawa własności nieruchomości obejmującej działkę ewidencyjną nr 105/4 w księdze wieczystej nr [...] oraz wyłączył do odrębnej księgi wieczystej nr [...] działkę ewidencyjną nr 104/2, w której prawo własności również zostało wpisane na rzecz pozwanych.

J. K. był także właścicielem lokalu mieszkalnego położonego w W. przy ul. Z., które darował swojemu synowi A. K., przy czym umowa ta została uznana za bezskuteczną w stosunku do powodowej Spółdzielni, a następnie dłużnik odwołał darowiznę, zaś mieszkanie przejął J. G. w zamian za zwolnienie z długu.

Sąd Okręgowy między innymi podniósł, że z punktu widzenia skuteczności skargi pauliańskiej istotne jest, aby zaskarżona czynność prawna przyniosła osobie trzeciej jakąś korzyść majątkową. Do przyjęcia, że osoba trzecia ją uzyskała wystarczy wykazanie, iż na podstawie czynności prawnej dłużnika nabyła ona rzecz lub prawo albo została zwolniona z obowiązku, co spowodowało niekorzystną zmianę w majątku dłużnika prowadzącą do pokrzywdzenia wierzycieli (por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 1999 r., sygn. akt I CKN 287/98, LEX nr 147235). Wskazał także, że skorzystanie ze skargi wymaga istnienia wierzytelności podlegającej ochronie, niemniej w sprawie zostało ustalone, że Farmaceutyczno-Chemiczna Spółdzielnia Pracy „G.” jest wierzycielem J. K., przy czym przysługująca jej wierzytelność powstała przed zawarciem przez dłużnika kwestionowanej umowy.

Wyraził pogląd, że do zastosowania art. 527 k.c. nie jest konieczne wszczęcie postępowania egzekucyjnego, a skoro czynności dłużnika polegające na przeniesieniu prawa własności przedmiotowej nieruchomości na rzecz pozwanych w sposób znaczący uniemożliwiły powodce uzyskanie zaspokojenia, gdyż pomniejszyły majątek dłużnika, a w każdym razie zmierzały co najmniej do znacznego opóźnienia egzekucji i utrudnienia, jeśli nie uniemożliwienia zaspokojenia, a dotychczas nie znaleziono składników majątkowych na zaspokojenie wierzytelności powódki, to stan niewypłacalności dłużnika istnieje do tej pory.

W wyniku apelacji pozwanych Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 11 stycznia 2012 r. zmienił zaskarżony wyrok w punkcie pierwszym w ten sposób, że uznał za

bezskuteczną w stosunku do Farmaceutyczno-Chemicznej Spółdzielni Pracy G. notarialną umowę sprzedaży oraz notarialną warunkową umowę sprzedaży z dnia 26 marca 2010 r., dotyczącą nieruchomości położonej w miejscowości K. stanowiącej działki oznaczone numerami ewidencyjnymi 104/2 oraz 105/4 o łącznej powierzchni 3043 m² dla których Sąd Rejonowy w G. prowadzi księgę wieczystą nr [...], upoważniając powódkę do dochodzenia zaspokojenia z powyższej nieruchomości przysługujących wobec J. K. wierzytelności określonych prawomocnymi wyrokami Sądu Rejonowego w W. VI Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 21.01.2008 r. oraz Sądu Okręgowego w W. VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 29.07.2009 r. i oddalił powództwo oraz apelację w dalszej części.

Sąd drugiej instancji podzielił ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego, niemniej uzupełnił je na podstawie złożonych na rozprawie apelacyjnej zgodnych oświadczeń stron tj., że w sprawie o pierwotnej sygn. akt I C .../05, w której Sąd Okręgowy w W. orzekł o obowiązku zwrotu przez J. K. na rzecz powodowej spółdzielni wyegzekwowanego świadczenia w kwocie 876.300,18 zł, w której to części wyrok ten został uchylony i sprawa przekazana została do ponownego rozpoznania sądowi pierwszej instancji wyrokiem Sądu Apelacyjnego z dnia 28 kwietnia 2009 r. wydanym w sprawie o sygn. akt I ACa .../08, nie zapadło jeszcze prawomocne orzeczenie. Stwierdził też, że powódce przysługują wobec J. K. wierzytelności określone prawomocnymi wyrokami Sądu Rejonowego w W. VI Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 21.01.2008 r. o sygn. VI Pm .../07 oraz Sądu Okręgowego w W. VII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 29.07.2009 r. sygn. akt VII Pm .../07. Pierwszym z nich została zasądzona od J. K. na rzecz Farmaceutyczno-chemicznej Spółdzielni Pracy „G.” kwota 5000 zł wraz ustawowymi odsetkami od dnia 29 maja 2002 r do dnia zapłaty oraz kwota 2400 zł wraz z podatkiem VAT w wysokości 528 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego oraz kwota 400 zł tytułem zwrotu wpisu sądowego. Z kolei drugim została zasądzona od dłużnika na rzecz powódki kwota 180 000 zł wraz z ustawowymi odsetkami w kwocie 325 844,80 zł, oraz odsetki od kwoty 505 844,80 zł za okres od dnia 26 stycznia 2007 r. do dnia zapłaty, a także kwota

9000 zł tytułem zwrotu kosztów procesu, oraz kwota 14 400 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego

Według oceny Sądu Apelacyjnego, te dodatkowe ustalenia „nie wpłynęły na prawidłowość zaskarżonego wyroku z tym zastrzeżeniem, że został on wadliwie sformułowany i wymagał zmiany w ten sposób, aby określał wierzytelności, które będzie mógł egzekwować powód z przedmiotowej nieruchomości”.

Niepodzielając zarzutu naruszenia przez Sąd pierwszej instancji art. 233 § 1 k.p.c., podniósł, że pozwani nie udowodnili, jakoby J. K. był wierzycielem wobec powódki oraz aby miał on inny wystarczający majątek, z którego zaspokojenia mogłaby poszukiwać spółdzielnia. Podkreślił, że bezpodstawny jest zarzut jakoby w dalszym ciągu dłużnik był właścicielem lokalu położonego w W. przy ul. Z., skoro z odpisu z księgi wieczystej wynika, że jest nim J. G. Podkreślił, że wierzytelność podlegająca ochronie na podstawie art. 527 k.c. nie musi być wymagalna, ale powinna być zaskarżalna. Wierzytelność chroniona skargą pauliańską powinna być też skonkretyzowana, a nie hipotetyczna.

Skarga kasacyjna powódki została oparta na podstawie naruszenia prawa materialnego, tj. art. 527 k.c. w zw. z art. 410 k.c., które polegało na mylnym przyjęciu przez Sąd Apelacyjny, że wierzytelność powódki w kwocie 1336 268,37 zł z tytułu nienależnego świadczenia, powstała na skutek odpadnięcia podstawy prawnej świadczenia, spełnionego na podstawie wykonalnego, chociaż nieprawomocnego wyroku zaocznego Sądu Okręgowego w W. z dnia 9 maja 2006 r., sygn. akt I C .../05, stanowi jedynie hipotetyczną wierzytelność niepodlegającą ochronie na podstawie art. 527 § 1 k.c. Spółdzielnia wniosła o zmianę zaskarżonego wyroku w części upoważniającej spółdzielnię do dochodzenia zaspokojenia z przedmiotowej nieruchomości przysługujących jej wobec J. K., wierzytelności przez oznaczenie, że może zaspokoić z przedmiotowej nieruchomości także wierzytelność, przysługującą jej od dłużnika, w kwocie 1.336.268,37 zł, wyegzekwowaną na podstawie uchylonego wyroku zaocznego z dnia 9 maja 2006 r. sygn. akt I C .../05.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Trafnie skarżąca spółdzielnia podniosła, że przedmiotem ochrony skargi pauliańskiej jest wierzytelność pieniężna istniejąca i zaskarżalna w chwili dokonania

zaskarżonej czynności i wytoczenia powództwa. Wierzytelność ta nie musi natomiast być ani wymagalna w chwili wytoczenia powództwa, ani stwierdzona wyrokiem. Przedmiotem ochrony skargą są różne wierzytelności, nawet pierwotnie niepieniężne, w których pojawiło się zastępcze świadczenie pieniężne, np. wynikające z bezpodstawnego wzbogacenia czy nienależnego świadczenia. Świadczenie spełnione na podstawie wykonalnego, lecz nieprawomocnego wyroku, staje się nienależne, gdy odpadnie jego podstawa wobec uchylenia lub zmiany tego orzeczenia. Innymi słowy pobranie świadczenia pieniężnego w wykonaniu wyroku sądu następnie wyeliminowanego z obrotu w wyniku środka zaskarżenia oznacza, że doszło do spełnienia świadczenia nienależnego w rozumieniu art. 410 § 2 k.c.

Uchylając lub zmieniając wyrok, któremu nadany został rygor natychmiastowej wykonalności, sąd na wniosek restytucyjny pozwanego orzeka w orzeczeniu kończącym postępowanie o zwrocie spełnionego lub wyegzekwowanego świadczenia lub o przywróceniu poprzedniego stanu. Nie wyłącza to możliwości dochodzenia w osobnym procesie naprawienia szkody poniesionej wskutek wykonania wyroku (art. 338 k.p.c.) Przepisy kodeksu postępowania cywilnego dotyczące wniosku restytucyjnego (art. 338, 415, 398¹⁶. I art. 398¹⁹ k.p.c.) mają tylko charakter procesowy i ustanawiają uproszczony sposób dochodzenia tego roszczenia, a jego podstawę materialnoprawną stanowią przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu (nienależnym świadczeniu). Stanowisko to nie jest kwestionowane w orzecznictwie (zob. między innymi: wyrok SN z dnia 25 września 1965 r., I PR 372/65, OSNCP z 1966 r., nr 5 poz. 83; OSPiKA z 1966 r., nr 10, poz. 214, z aprobowaną glosą H. Mądrzaka, wyrok SN z dnia 24 września 1966 r., III PZP 30/66, OSNCP z 1967, nr 7-8, poz. 127; uchwała SN z dnia 24 marca 1967 r., III PZP 42/66, OSNCP z 1967 r., nr 7-8, poz. 124; NP z 1967 r., nr 12, s. 1697 i n., z aprobowaną glosą A. Ohanowicza; wyrok SN z dnia 14 lutego 1968 r., I PR 441/67, OSNCP z 1968, nr 11 poz. 192; wyrok SN z 26 sierpnia 1971 r., I CR 181/71, BSN 1972, nr 3, poz. 45; uchwała Zgromadzenia Ogólnego Sądu Najwyższego z dnia 15 lipca 1974 r. – Zalecenia kierunkowe w sprawie dalszego podnoszenia poziomu i sprawności postępowania sądowego, Kw.Pr. 2/74, OSNCP z 1974, nr 12, poz. 203; wyrok SN z dnia 16 listopada 1977 r., I PRN 146/77, LexPolonica nr 317247; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia

25 lutego 2010 r., II PZ 3/10, LEX nr 585788; wyrok SN z dnia 6 maja 2010 r., II PK 344/09, OSNP z 2011 r., nr 21-22, poz. 271; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 10 marca 2005 r., VI ACa 828/2004, LexPolonica nr 378709; wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 14 września 2011 r., I ACa 442/11, LEX nr 1133340). Między innymi wyraził je Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 6 maja 2010 r., II PK 344/09, OSNP 2011 nr 21-22, poz. 271, wskazując, że „wniosek restytucyjny jak i uzasadnienie sądu w kwestii uwzględnienia tego wniosku nie może ograniczać się do wskazania przepisu prawa procesowego, ale powinny odwoływać się do określonych faktów wykazujących zaistnienie przesłanek prawnomaterialnych orzeczenia restytucyjnego” (por. też uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 2008 r., I PK 205/07 OSNP 2009 nr 11-12, poz. 137). Instytucja restytucji ma zatem, według orzecznictwa sądowego, niejednorodny charakter, gdyż zobowiązuje ona w zakresie samych podstaw i zasad zwrotu oraz jego zakresu do stosowania także przepisów prawa materialnego (por. cyt. wyżej uchwałę Sądu Najwyższego z 15 lipca 1974 r., Kw. Pr. 2/74, oraz uchwałę siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 2012 r., II PZP 1/12 Biul. SN 2012 nr. 7 s. 21).

W sprawie jednak nie dokonano ustaleń, które pozwoliłyby stwierdzić, jaka kwota została ostatecznie przekazana z majątku powódki na rzecz J. K. w wyniku wydania wyroku zaocznego z dnia 9 maja 2006 r., I C .../05, który pomimo że został uchylony, to jednak w wyniku nadanego mu rygoru natychmiastowej wykonalności był egzekwowany. Z jednej strony bowiem komornik na jego podstawie miał wyegzekwować kwotę 1336 268,37 zł, a z drugiej J. K. miał z tego otrzymać tylko 885 590,35 zł. Z ustaleń nie wynika, jaki był los kwoty złożonej do depozytu sądowego. Skoro jednak w wyniku wniosku restytucyjnego Spółdzielni, uchylonym wyrokiem Sądu Okręgowego, zasądzono na jej rzecz kwotę 876 300,18 zł, to nie można wykluczyć, że ta część wyegzekwowanej kwoty, która wpłacona została przez komornika do depozytu sądowego, została zwrócona powódce.

Sąd pierwszej instancji tak rzeczywiście zredagował sentencję wyroku, że nie określiła ona praw powódki, dla których ochrony uznał on za bezskuteczną w stosunku do nich umowę przeniesienia własności nieruchomości położonej w miejscowości K. W świetle tak sformułowanej sentencji ochrony doznawałyby

wszelkie, bliżej nawet nieokreślone wierzytelności powódki, a nie jej konkretna wierzytelność stanowiąca przedmiot żądanej ochrony, a tym samym przedmiot rozstrzygnięcia orzeczeniem sądowym. Sąd jednak drugiej instancji jednoznacznie oddalił powództwo do wierzytelności powołanej już w pozwie, a więc od początku procesu stanowiącej przedmiot żądanej ochrony.

Ochrony przewidzianej w art. 527 i następane k.c. można udzielić, jak to już zasygnalizowano takiemu wierzycielowi, którego wierzytelność jest realna i skonkretyzowana, a nie hipotetyczna. Skoro sprawa, w której został wydany wyrok zaoczny nie została zakończona, i spór nadal pomiędzy stronami się toczy, to w istocie także bez odniesienia się do dochodzonego w niej roszczenia nie można stwierdzić realności wierzytelności powódki, a nawet przesądzić istnienia dalszych przesłanek dochodzonego roszczenia. Z koniecznością skonkretyzowania ulegającej ochronie wierzytelności wiąże się bowiem ustalenie niewypłacalności dłużnika. Należy pamiętać, że sprawie o sygn. akt I C ../05 w której zapadł wyrok zaoczny zasądzający od powódki na rzecz J. K. kwotę 1 275 148,37 zł, dalej przedmiotem niezakończonego sporu jest kwota 1 265 858,20 zł.

W tym stanie rzeczy na podstawie art. art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. należało orzec jak w sentencji.